

ti Miklós idilli tájai még a költői képzelettől nyerték alakjukat és színeiket. Az a „benső táj”, amelynek természeti képét és pásztori életét klasszikus minták és nosztalgiai ihlették, egészen más jellegű volt, mint a harmincas években kibontakozó költészet természeti világa. Ez a természeti világ már nem bukolikus minták, hanem valóságos hazai tájak hatására született.

Szerb Antal kis esszéje: a *Természet vagy táj* szellemesen különbözteti meg a két fogalmat. A természet fogalma szerinte a városi civilizációban kialakult mesterkélttség elutasítását, panteista sejtelmeket rejt magában, ezenkívül erősen emocionális jellegű: „A természetbe belevetítik az emberi érzésvilág egész gazdagságát, a természet vidám, melankolikus, sivár, ujjongó, játékos, vigasztaló, Érosszal telített, haragvó.” A táj fogalma ezzel szemben nem rekeszti ki magából a társadalmi és történelmi mozzanatokot. Nem kíván romantikus kivonulást a civilizációból, történelmi és kulturális hagyományokra utal: „A tájba beletartozik az ember és az ember műve is. Fontos színe a város a hegy lábánál, a távoli falvak, várromok és kolostorok (...) Mindezek entikai vagy művészeti milyensége még a tisztán természeti jelenségeknél is erősebben befolyásolja a táj jellegét.” A természet fogalma mintegy a költészet mitologikus fogalmai közé tartozik, a táj fogalmának kultúrtörténeti jellege van. „...a természet — mondja Szerb Antal — a historikus, időtlen fogalom, szinte ellentéte a történelemnek, a táj pedig csupa történelem.”

Ez a történelmi tájfogalom jelenik meg a „harmadik” nemzedék költőinél. A verseikben alakot öltő táj nemcsak menedéket kínál a társadalomban dúló válságok elől, biztonságot is ad, feladatot is kijelöl. A költő a táj meghitt világában érzi otthon magát, a táj hagyományai alakítják kultúráját, elmerül történelmében, felelősséget vállal népének sorsáért. Ennek az otthonosságnak, hagyománynak és felelősségnek a jegyében lesznek a két háború közötti korszak — a polgári áramlatok, illetve a kibontakozó népi irányzat — költői valamely történelmi táj követei és énekesei.

Az élet épségéért és emberi rendjéért küzdő Takáts Gyula — a költői pálya e kései szakaszán — végül is úgy tudta megőrizni és fenntartani költői klasszicizmusát, hogy mind teljesebben tárta fel ennek a klasszicizmusnak a „tisztá forrásait” és történelmi, művelődéstörténeti, mondhatnám így is: szellemtörténeti hagyományait: a dunántúli kultúrát és a néphagyományt. Nemcsak védelmet talált náluk, valódi szellemi értékeket is napvilágra hozott. Olyan szellemi értékeket, amelyek egyszerre magya-

rok és európaiak, és amelyek éppen azt igazolják, hogy a magyarság nemzeti kultúrájának kitüntetett helye van azon a virtuális térképen, amely az európai szellem tradícióit és értékeit jelöli meg.

POMOGÁTS BÉLA

TAKÁTS GYULA

I. A költő

Derűsebb és harmonikusabb életpályát aligha futhatott be élvonalbeli magyar költő a 95 éves Takáts Gyulánál. Mintha az olümposzi istenek mosolya kísérte volna mindvégig termékeny és gyümölcsöző irodalmi-művészeti munkásságát s magánéletét egyaránt. Az írói, tanári, képzőművészi és múzeumigazgatói működése mellett sikerült olyan költői világot is fölépítenie, amelyben a különböző korszakok betakarított kincseinek egész tárházát vehetjük szemügyre.

1935-ben jelent meg Takáts Gyula első verseskötete, a *Kút*. Még javában tart a Nyugat költői virágzása, amikor Takáts első versei napvilágot látnak, s a fiatal lírikus már ekkor sem kitaposott ösvényen halad, hanem maga vág utat tehetségével, és a saját hangján szólal meg. Olyan költői alaphangot üt meg, amelyben ott él, zeng és forr a Somogyinak, a Dunántúl utolérhetetlen tájának minden szépsége és inspiráló ereje — de ugyanakkor ezekben a versekben már egy szélesebb horizontú magyar és európai világ és tónus is ott érezhető. A költő vitalitása, érzékletessége és páratlan színérezke nem az elvont gondolatok irányába viszi, sokkal inkább az élő világ, a természet ejti rabul; költői iskolája a szőlőhegy, a szántóföld, a nádas, az erdő, a berek és a rét. Ez a vonzódása azonban nem aféle természetkultuszra ébreszti, hanem a friss fűben és vizekben való megmártózása még jobban megerősíti valóságérzékét, a világhoz való közvetlen és sosem mesterkéltséget kapcsoló kapcsolatát. Ugyanakkor a versekből kiérződő magány joggal sejteti, hogy a költő nem éri be a szűkre szabott regionális határokkal — épp ezért félrevezető is lehet az a fajta domináns jellemzés, hogy Takáts Gyula pannon költő. A szülőföld valóságából, színekből rött kiváló rajza mellett önnön tehetségének elmélyítését, s az ember és a világ szélesebb körű befogadását is megalapozza.

A *Pécsi Flórián kocsmában* című versének látomásokat, reflexiókat gomolyogtató, őskajáni révülete s a „tündöklő egék” felé röpitő költői hivatás igézete egyre nagyobb feladatok megoldására serkenti. Nem véletlen, hogy a *Kút* című kötet kritikusai között olyan rangos neveket ta-

lálunk, mint Radnóti Miklós és Weöres Sándor. Radnóti világosan fölismeri Takáts költészetének tartópilléreit, s a táj bűvölete mellett a lírikus egyéniségére, színeire és műveltségére is rámutat. Egy hazai költői indulást nem is szentesíthetne avatottabb kritikai pecsét.

Takáts Gyula költészetének új fordulatot a második világháború kirobbanása ad. Ez a Babits által „ingyen élménynek” nevezett elborzasztó tény már kezdettől fogva magasabb fokozatúra emeli a lírikus érzelmi skáláját. Saját szűkebb pátriájában Takáts még kevésbé érzi a háború szelét, mégis, mintha sejtene a bekövetkező pusztulás lehetőségét. Mardosó kétségei között a békét invocálja, de figyelmét eleinte nem a háború valódi arcolata, infernója ragadja meg — a haza múltjának és jóhírének csorbulása fölött kesereg. Az ország hadszíntérré válása a lélek legbelső rétegeit feszegeti, a költő „magánya sziklaperemén” az apokaliptikus rémségeket látva, hallva már csak a tárgyak és a természet állandóságában, romlatlanságában talál vigaszt.

Takáts néhány ekkor született versének tanúsága szerint egy ideig a személyes érzelmek és a feledés oltalmába próbál húzódní, de aztán éppen ez az elfordulás, a cserbenhagyás érintése fakasztja föl benne a pusztó föld iránti csillápláthatatlan szeretetet, hűséget és a honfitársakkal való mély együttérzést. Amint a reformkor és a szabadságharc szellemével azonosuló költők sem némultak el teljesen az eszmék zátonyra futása miatt a vigasztalan években, Takáts is szembe fordul a pusztító erőszakkal és a zsidbadt tétlenséggel. E mellett eszmei kapcsolatot teremt a régi nagy alkotókkal, mint például Vörösmartyval, a nemzeti kiúttalanság és remény eme kétszólamú megéneklőjével. A talpra álló ember szívárvány-vigasza szólal meg a háborús korszak legmarkánsabb kicsengésű verséből, az 1944-ben írt *Figyelmeztetőből*.

*Állj helyedre újra!
Légy bátor, mint a tárgyak.
Légy jel és légy szava
a megkínzott világoknak.*

*Mi mulandó, vesd meg!
Gyűrd le undorod s kezéd.
Hirdesd, mit tőled vár
az örök emlékezet.*

*Mit tőled vár a szív.
Vérző hazád s az ember.
A nyári lomb alá
havat fű már december.*

A világegés után — látva a nemzet fizikális és lelki kínjait — roppant erővel éled föl Takáts lírája, termő ágak újabb virágai tündökölnék. Már a második kötet, a *Kakukk a dombon* megjelenésének idején — s ezt Radnótin, Weöresen kívül színvonalas kortársai, Rónay György és Jékely Zoltán is pontosan megfogalmazták bírálataikban — feltűnik a színek és formák iránti rendkívüli fogékonysága, afféle festői-grafikusi látásmód; ezek a vonásai az érett korszakokban még hangsúlyosabbá válnak.

A legfőbb változást, a szellemi kitágulás lehetőségét a földről egy végtelenbe nyúló költői út gyakori megtételével teremti meg. „Lírai gyorsjáratnak” írtam le több Takátsról szóló írásomban ezt a szellemi ürrepülést, azt is hozzátéve, hogy ebben az esetben a végtelen nem homályba burkolt, ködös világot s a valóságtól irtózó menekülést takar, hanem a lírikus eszményeinek sugárzó magaslátát, az emberiség legigazabb vágyait és törekvéseit jelenti. „*Ki nem Egő Szárnyra épít / szánandó szolgál mind. / Építsd magadba át az égnek / tündöklő sarkait*” — írja 1946-ban az *Icarus a költőhöz* című versében. Egyfajta „platinatiszta szellemi pálya” talaját alapozza meg, amelynek révén kirajzolódik előtte az emberi élet értelme és célja is. A földi emberség jegyei és az eszmék tisztasága finoman egybecsengő hangzással nyernek értelmet ebben a lírában.

A Takáts Gyula alkotta versben a táj fölötti és melletti rétegek, a szerves élővilág és a fölmerülő napi gondolatok mind lázas lüktetéssel dobognak. Az általa teremtett „villogó tejút” körülötte szikrázik — másutt a „kristályszín időbe” tárja érzéseit, s a „méhek hitével” méri a létet, a „csillogó és zúgó vonulást”. E fényes szavak mögött a valóságérzet, az emberi és költői hivatásvállalás aranyfedezete húzódik; szilárd magatartássá, tettekkelé alakítva az ígértes szellemi erőket. A költői tér kettős világának birtokba vétele, a „két lábbal” és „két szárnyal” való erőteljes megkapaszkodás, az ihlet és a tett, az egyediség és az egyetemesség, a nemzet és az emberiség egymásra ható, egymást kiegészítő kapcsolata, törekvése mind jelen van ebben a lírai áramkörben.

Takáts Gyula költői munkássága egyike a legfolyamatosabbaknak jelenkori irodalmunkban. Kötetei az évek folyamán újabb és újabb elemekkel egészülnek ki. Ötvenes-hatvanas éveiben — amelyeket több mint három évtizeddel túlélt — az „egyetlen úton”, a kitzűzött feladatok hegyein keresztül halad a teljesség felé, s ezáltal az ember és a poeta számára is állandósítja a „döntő villámú ütközetet”.

A nem lankadó hivatástudat az idős Takáts Gyula egyik kivételes erénye. Verseinek bölcséleti magja is egyre csonthéjasabb lesz, a lét kérdései kristályos formában, érthetően jelentkeznek és vonják hatásuk alá a versolvasót. A költő pontosan érzi, hogy a „jó ösztönök parancsait” kell követnie. A bizonytalan kimenetelű emberi életsorsot csak a szilárd belső tartás, a sokféle elemből álló stílusérzék és a valódi szellemi produktumok ötvözetével biztosíthatja. A nagy életművek felidézése romlatlan értékévé, mintegy „szentséggé” emeli az embert szolgáló, igényes ihletet és a folytonos szellemi munkálkodást.

Az utolsó másfél-két évtizedben megírt Takáts-versek már valóságos kvintesszenciák. A megálmodott világ: a Drangalag — és benne a bölcs kínai gondolkodó (a költő alteregója), Csü Fu márványba véshető, tömör sorai az eletről, emberről és világról — még jobban kitágítják ezt a végtelenül gazdag életművet.

Takáts Gyula kiegyensúlyozott emberi lényé és örökké égő-lobogó, örökifjú lelkülete sajátos szimbiózist teremtettek több mint hetven alkotó esztendő hatalmas idősíkján. Ő maga is tudta, mert érezte, hogy sokszor karcol és éget ez a költői út, a tovább lépés reményét olykor csak „vére hullásával” vívhatja ki; a könnyed futás helyett — melyre mesterségbeli kimunkáltsága alkalmassá tenné — „kovácsként edzi” a verset és a kimondható szót, de mindig az „öt érzék tüzével” hevíti egyre magasabb hőfokúra.

II. Az ember

Takáts Gyulát az 1950-es évek elején ismertem meg a Sík Sándor és Rónay György által szerkesztett és újraindított Vigilia havi találkozóin a Mátyás-pincében. Ekkor még csak néhány mondatot váltottunk egymással. A Kaposvárról Pestre felutazó költővel egy évtizeddel később, a 60-as évek elejétől kerültem közelebbi kapcsolatba, amikor a fővárosban és nyaranta Balatongyörökön s annak legendás szőlőhegyén, Bece-hegyen már rendszeresen találkoztunk.

Bece-hegy a beérkezett költő-múzeumigazgató szívügye volt: a földdarabot verseinek honoráriumából vásárolta a hajdani balatongyöröki jegyző özvegyétől, s a sásfészekre emlékeztető magaslati helyen szőlőt és mandulást telepített. Ezek az arany sugárzású nyarak eme paradicsomi környezetben számomra is, de főképp Takáts Gyula számára az éltető oázist jelentették. A költő kis FIAT 500-as autóján, első felesé-

gével, Lonci asszonnyal rendszerint már a kora nyári időszakban megérkezett Becére, ahol a szép kis nyári ház várta őket; — előtte a legendás két fehér oszloppal, lentebb a muzeális tárgyakat őrző borospincével, s fent a ház előtt a habos kőrís alatti terített asztallal valóban igazi otthont nyújtott nemcsak a házigazdáknak, hanem minden betévedő baráti vendégnek is.

Mert ez a bece-hegyi tuszkulánium valóságos búcsújáró helyévé vált évek leforgása alatt. A hazai irodalom színe-java megfordult itt; ki nehezebben, ki könnyebben győzte le a magaslatra való gyaloglás fáradalmát, de az bizonyos, hogy méltó vendéglátásban lett része. És akkor még nem szóltunk a pazar kilátásról, amely a legszebb déltengeri öblökre emlékeztetett.

Takáts Gyula már az első percekben megjelent az üveg hébérrel (a lopó népies neve), ott gyöngyözött benne a zöldes-sárga becei olaszrizling, amely pinchehidegen percek alatt szivárványos hangulatot, emberi légkört teremtett itt, ezen a mesebeli világot időző, vulkánikus magaslaton.

A költő 1971 nyarán itt hozta létre a *Bacchus könyve* című kötetet, a becei pinceszerezések írásos emlékkönyvét, amelyben idők folyamán írók és művészek egész sora adta le szellemi névjegyét — néhány sornyi vers vagy gondolat, esetleg rajz erejéig. (Nagy megtiszteltetés számomra máig is, hogy első lehettem, aki az emlékkönyv első oldalaira írhatott.)

Takáts Gyula bece-hegyi nyarait első feleségének halála után a második asszony, Stefi is jelenlétével támogatta, sajnos ez az időszak már az életkor előre haladtával s az idő gyors futása miatt is már nem nyúlt olyan hosszúra, mint az első, felhőtlen periódus.

Takáts azóta Balatongyörök (mert hiszen Bece-hegy közigazgatásilag Györökhöz tartozik) díszpolgára lett. A költő megbecsült személyisége ennek a kivételes szépségű és fekvésű balatoni kisközségnek. Kulturális helységét egy másik dunántúli íróról, a fiatalon itt élt Bertha Bulcsuról nevezték el néhány esztendeje. Ez a kulturális terem ad helyet időnként az írónak-költőknek; a Takáts Gyula életmű egy-egy szeletének is írói estek, színes műsoros délutánok keretében. Egy magas kort megélt, ősz, de fiatalos szellemű, sőt mozgású költőnek adva meg a becsülést s a tiszteletet, akit méltán érünk olyan sokan a magyar Parnasszus egyik legértékesebb személyiségének.

SZEGHALMI ELEMÉR